

Hagyjuk, hogy hasson!

(Töprengések „Az ember tragédiája” újraolvasásakor)

Sokan és sokféle módon közelítettek Madách drámai költeményéhez, Az ember tragédiájához. Ízeire lehet szedni a szöveget. Lehet keresni és lehet találni szerkezeti érdekességeket, összefüggéseket. A filozófia történetében járatos, tudós elemzők meg tudják mondani, kinek a gondolatvilága hatott Madáchra. Lehet beszélni, írni, töprengeni arról, hogy mennyire tükröződik a szövegben Madách Imre személyes sorsa, csalódásainak sorozata. Archaikus nyelvezete nyelvészek számára lehet külön kutatási terület.

Külön elemzést, tanulmányokat érdemel, ki, mikor, hogyan vitte színre – színpadra – a szöveget. Mennyire érezték azt, hogy a múltban íródott műnek mai mondanivalója van. Lehet beszélni, írni a megfilmesített változatokról. Vita tárgya lehet, vajon Lucifer-e a főszereplő, vagy valaki más? A férfi és a nő különbözősége, egymást kiegészítő szerepe is elemzést érdemelhet. Számtalan témát találhatunk a szöveggel kapcsolatban, ami tanulmányok, dolgozatok, disszertációk forrása lehet ma is.

Egy ideje nem foglalkozom már azzal, hogy egy irodalmi mű hogyan jött létre. Számomra nem fontos, hogy kik hatottak az íróra, milyen volt az írónak a személyisége. Az sem érdekel, milyen eszközöket használ, hogyan bánik a nyelvvel. Sokkal inkább az izgat, mi szólal meg bennem, miután elolvastam. Hogyan él bennem tovább? Elgondolkoztat-e, átmossa-e a belső világot.

Így vagyok Madách nagy drámai költeményével is, Az ember tragédiájával. Sok előadásban, sokféle formában láttam. Akkor éppen érdekes volt, hogyan kelti életre például Mensáros Zoltán Lucifer alakját – fehérben. Nagyon izgalmas volt számomra, hogy milyen képi világot „hozott ki” a már elhunyt iskolatársam, Jankovics Marcellból nagyszerű, de egyáltalán nem könnyű animációs filmjében. De ahogy múlnak mögöttem az évtizedek, egyre inkább – önző módon? – az érdekel, vajon megszólít-e? Segít-e ahhoz, hogy értelmesen éljek?

A válaszom, hogy segít. Az elveszett Paradicsom utáni sóvárgás ott él minden emberben. Számtalan formában találkozunk ezzel az irodalomban és a képzőművészetekben. Az ősi rend megbomlása valóban az embernek, minden embernek a tragédiája.

A bibliai elbeszélés szerint a teremtő, az Úr egy jól elrendezett világba helyezte az embert. A Biblia első lapjai arról szólnak, hogy a Teremtő a káoszból rendet

alkot: kozmoszt, jól elrendezett világot, amelyben mindennek megvan a maga helye. Szétválasztja a sötétséget és a világosságot, elhelyezi az égboltozaton a nagy világítókat, hogy legyen, ami fényt ad nappal, s legyen, ami világít éjszaka. Szétválasztja a vizeket is, a vizeket elkülöníti a szárazföldtől. Benépesíti a földet hasznos növényekkel és állatokkal, és ebbe az elrendezett világba helyezi bele az embert – Ádámot, akinek (mert nem jó az embernek egyedül lenni) párt teremt, aki egyenrangú vele („hús a húsból, csont a csontból”). Feladatot is kap, hogy legyen felelős gazdája a rábízott teremtésnek.

A bibliai paradicsomban mindennek megvan a maga helye. Kert, amely gondozásra szorul. A föld, a világ, amelyben az embernek feladata van. Művelni, gondozni. Isten képére és hasonlatosságára teremtette az embert, mondja a Szentírás. Ez azt is jelenti, hogy folytassa a rendezésnek a munkáját. Hogy tartsa meg a teremtés rendjét. Felelősen bánjon az egész teremtett világgal.

A bibliai elbeszélés szól arról is, hogy az ember úgy gondolja, hogy függetlenné válhat a teremtő akaratától. A tiltott fa gyümölcsének leszakítása ezt jelenti: hátat fordít az Isten teremtette rendnek.

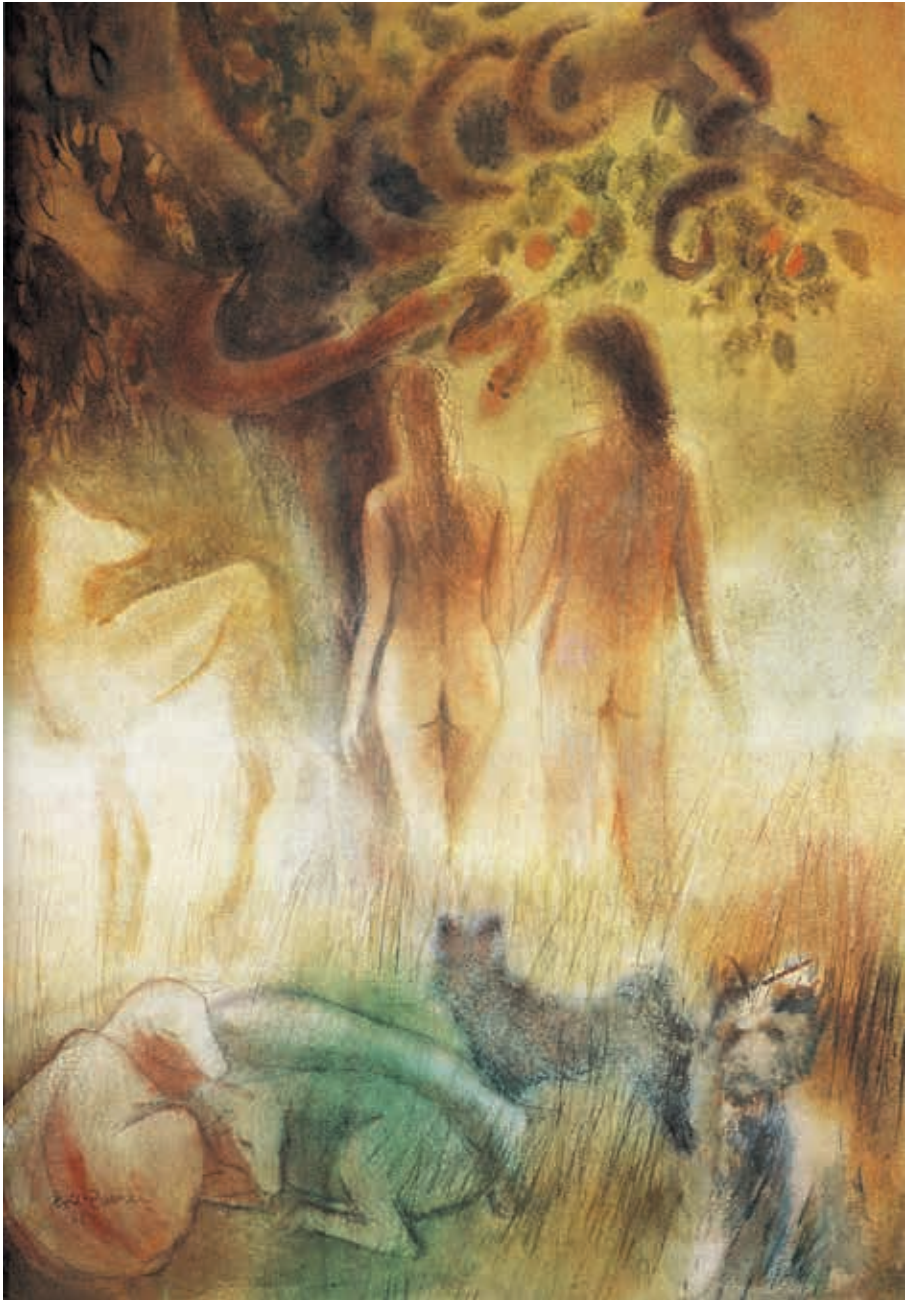
De ha az ember kiszakítja magát ebből a rendből, ha hátat fordít a teremtőnek, és úgy gondolja, hogy nincs fölötte senki, akkor – hátat fordítva az Istennek – mindig kudarcot vall minden törekvése. Önmagában az ember kevés. Isten nélkül képtelen arra, hogy rendben tartsa a rábízott világot. Tulajdonképpen erről szól az egész mű. Madách így fogalmaz:

„Ádám! Ádám! elhagytál engemet, / Elhagylak én is, lásd, mit érsz magadban.”

Ott van az emberben természeténél fogva a mindig többre vágyás. Ki akar törni a korlátok közül. Jelen van az életben a kísértés a kísértő legkülönbözőbb formáiban, hogy az ember, akiben ott van a vágy a teljesség után, kiszakítsa magát az emberi lét korlátai közül.

A leglényegesebb kérdés már az álomban meglátott jövő tragikus képei után fogalmazódik meg. Felocsúdva az álomból, az elveszett Éden élménye közepette a következő, nagyon is emberi kérdések hangzanak el: „E szűkhatárú lét-e mindenem?” „Megy-e előbbre majdan fajzatom?” És: „Van-e jutalma a nemes kebelnek”. (15.szín)

Folyamatos kudarcok sorozata a történelem. Az egyesítő erővel a szétválás, a megosztás erői állnak szemben. Madách nem ismerhette még a történelemfilozófus Toynbee gondolatmenetét az egyesítő és szétválasztó tendenciákról a történelemben. De tapasztalhatta, hogy közösségek szétesnek, barátságok megszűnnek, házasságok kudarcba fulladnak. Amit a történelemfilozófus megfogalmazott, Madáchnál is megtalálható. A világ szétesőben van. Ady felismerését sem ismerheti: ugyanarról beszél Ady, amikor azt írja, hogy „minden egész széttörött”.

Réti Zoltán: *A paradicsomban*, 1983
(Balassagyarmat, Madách Imre Városi Könyvtár Helytörténeti Gyűjteménye)

Madách nem ismerte a manapság szinte divatossá vált műveket, mint pl. S.P. Huntington munkája „A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása”. Vagy Fukuyama írását: „A történelem vége és az utolsó ember”. De az ő szövegét olvasva mindenképpen el kell gondolkodnunk azon, hogy az emberiség fejlődésében tapasztalható technikai, technológiai fejlődést, civilizációt egyáltalán nem követi a sziv civilizációjának fejlődése.

Nem ismerhette a zsarnokságot, amit a huszadik század második felében megtapasztalhattunk, amikor kiszolgáltatottá vált idegen hatalmaknak az ország. Nem tudhatta, mit jelent egy rendszerváltozás, tele reményekkel és csalódásokkal. Egy értékelvű világ helyett egy érdekelvű világban találtuk magunkat, ahol az „eszme” háttérbe szorul, és a szavazatok megvásárolhatóvá válnak egy új világban, amelyben állítólag a nép akarata érvényesül.

A széteső, az önös érdekeket kereső, és az élvezetekbe beleragadó társadalmat csak a múltból, történelmi olvasmányaiból ismerhette. Mi pedig néhány évtizedbe sűrítve átélhettünk szinte mindent, és saját húsba-vérbe vágó tapasztalatunk, amit Madách mintegy megjövendölt. Az ember (Ádám) szeretné látni, van-e értelme az életnek. Szeretné tudni, van-e igazi fejlődés. Szeretné tudni, hogy mindaz, amit átél, miért.

A mesterséges intelligencia „árnyékában” fölöslegessé válik az ember. Idegenként éli életét ebben a kihülő világban. Nem találja a helyét, otthontalanná vált, pedig az ő számára teremtett a föld.

Úgy gondolom, érdemes újra elolvasni Madách művét. Megéri a fáradságot. Amit diákként vagy vizsgára készülő egyetemistaként nem is sejtettünk, az most, érettebb fejvel olvasva a reveláció erejével képes hatni.

Másként olvassa Az ember tragédiáját az Istenben hívő ember, és másként, aki magát nem hívőnek tartja. De lényegében ugyanarra talál mindenki, aki enged, hogy hasson a szöveg. Saját létezésünk alapkérdéseivel kell szembenéznünk minden nap.

*„Szabadon bűn és erény közt
Választhatni, mily nagy eszme...”*
– énekli az angyalok kara.
*„Tégy bátran hát, és ne bánd, ha
A tömeg hálátlan is lesz.”*

A Madách-irodalomban bőségesen találunk értelmezési változatokat. Az egyik leggyakrabban felmerülő kérdés: optimista-e, vagy netán pesszimista a mű?

Sokkal fontosabb a tudós értelmezéseknél az az élmény, amit az újraolvasás jelenthet. S ne azt keressük, mit gondolt Madách, hanem arra figyeljünk, mi az, ami bennünk megszólal, ha van bátorságunk ahhoz, hogy hagyjuk, hogy hasson.